

Küfrün içyüzünü görmek istersen!

İ'lem ey gafletli, sağır ve kör olarak zulmetler içinde esbaba ibadet eden ahmaklar!

Cenab-ı Hakk'ın vücub-u vücud ve vahdetine, kâinatın mürekkebatı ve zerratinin elli beş vecihle yaptıkları şهادetlerin bir vechini yazacağım. Şöyle ki:

Eşyanın icadı, ya nefislerine veya esbaba olan isnadı, hayret ve istiğrabı mûcibdir. Bu da red ve inkârı icab eder. Bu dahi dalaletleri intac eder. Bu ise ızdırabat-ı ruhiye ve teşevvüşat-ı akliyye sebeptir. Bu da ruhları ve akılları firar ettirmekle Vâcibü'l-vücud'a iltica etmeye mecbur eder.

Zira her müşkülât, onun kudretiyle hallolur. Ve açılmaz düğümler, onun iradesiyle açılır. Ve kalpler onun zikriyle mutmain olur. Bu hakikati şöyle bir muvazene ile izah edeceğim. Şöyle ki:

Mevcudatın fâili -yani eşyayı vücuda getiren- ya vâcib ve vâhiddir veyahut da mümkün ve kesîrdir. Fâil, vâcib ve vâhid olduğu takdirde, ne külfet var ne de garabet var. Olsa bile vehmî olur.

Esbaba isnad edildiği takdirde, külfet ve garabet vehmîlikten çıkar; kat'î ve hakiki bir şekilde tahakkuk eder. Çünkü kusur ve zafiyetten hâlî olmayan esbab-ı kesîreden hiçbir sebep, bir müsebbebi omuzuna kaldıramaz. Ve bir şeyin icadında gayr-ı mütenahî esbabın iştiraki lâzımdır. Mesela bal arısı, her şeyle alâkadar olduğundan eğer icadı esbaba isnad edilirse semavat ve arzın iştirakleri lâzımdır.

Maahâzâ kesretin vâhidden sudûru, vâhidin kesretten sudûru kadar zahmet değildir, daha kolaydır. Mesela, bir kumandanın efrad-ı kesîreye verdiği intizam ve yaptırdığı işleri; o efrad-ı kesîre, kendi başlarına büyük bir müşkülattan sonra yapabilirler.

Maahâzâ icadın esbaba isnadında lâyüad külfet, garabet olmakla beraber pek çok muhalata zemin teşkil ediyor:

- 1- Her bir zerrede Vâcibü'l-vücud'un sıfatlarının farzı lâzımdır.
- 2- Uluhiyette gayr-ı mütenahî şeriklerin iştiraki lâzım gelir.
- 3- Her bir zerrenin hem hâkim hem mahkûm olması lâzım gelir. Kubbeli binalarda birbirine dayanmakla düşmekten kurtulan taşlar gibi.
- 4- Şuur, irade ve kudret gibi sıfatların her zerrede bulunması lâzım gelir. Çünkü hüsn-ü sanat bu sıfatları iktiza eder.